

**Faruk Taslidža, *Između ratova – na granici svjetova: društveno-privredni odnosi Hercegovačkog sandžaka u prvoj polovini XVII stoljeća: (1606–1645)*. Mostar: BZK Preporod – Gradsko društvo Mostar, 2022, 233.**

Prošlost Bosne osmanskog razdoblja obuhvata 522 godine: od prvih bosansko-osmanskih kontakata 1386. godine pa sve do austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine kada je i *de iure* završena osmanska epoha u našoj historiji. Sama ta činjenica, koja se u savremenom trenutku zanemaruje na više načina i iz više razloga, dostatna je za zaključak da historije Bosne i Hercegovine nema, niti je može biti bez osmanskog razdoblja. Pri tome, valja imati na umu drugu jednako važnu činjenicu, a to je da: nije riječ o nečijoj ili tuđoj tj. *alohtonoj* prošlosti već se radi o našoj izvornoj, *autentičnoj* i *autohtonoj*, što bi zapadni susjedi kazali, samonikloj i samobitnoj, bosanskoj prošlosti.

Jedan od domaćih pregalaca u historijskoj nauci koji posljednjih godina svojim radovima i knjigama obogaćuje historiografsku produkciju osmanskog razdoblja bosanske prošlosti je i dr. Faruk Taslidža, profesor na Univerzitetu “Džemal Bijedić” u Mostaru. U ovoj godini dobili smo

njegov dopunjeni tekst magistarskog rada ukoričen pod naslovom s početka. Monografija se sastoji od: *Sadržaja, Predgovora*, tri poglavlja koja su podijeljena u više potpoglavljaja, *Zaključka* na bosanskom i engleskom jeziku, *Rječnika termina, Izvora i literature, Skraćenica, Popisa slika te Indeksa ličnih imena i geografskih pojmova*.

Rukopis je zasnovan na neobjavljenim i objavljenim historijskim izvorima više provenijencija, stručnim i naučnim radovima iz domaćih i stranih časopisa i zbornika, putopisima i hronikama. Osim toga, autor je u tekst unio i 564 podnožne napomene čime je potkrijepio svoja stajališta iznesena kroz tekst knjige.

U prvom poglavlju *Osmanska država i Bosanski ejalet u prvoj polovini XVII stoljeća (do početka Kandijskog rata 1645)* autor Faruk Taslidža, držeći se okvira klasične historiografije, donosi širu historijsku sliku, pišući o promjenama na prijelazu iz klasičnog, u novo razdoblje Osmanske Države, nastalim na vojno-po-

litičkom, ekonomskom, vjerskom planu, poremećaju u radu državnih ustanova, u vojnom i timarskom sistemu te novčanoj politici. Ističe revitalizaciju prilika u drugom dijelu vladavine sultana Murata IV koja je postignuta metodom “čvrste ruke”, disciplinom i uravnoteženom poreskom politikom. Međutim, zaključuje da od 1640. godine ponovo na scenu stupa “haremska politika” koja Carstvo ne vodi u ispravnom smjeru sve do dolaska velikih vezira iz porodice Ćuprić sredinom XVII stoljeća kada se stabiliziraju prilike u državi.

Nadalje, autor prelazi na lokalni nivo te piše o formiranju Bosanskog ejaleta, prilikama u Bosni za vrijeme Dugog rata (1593–1606), promjene socijalne i društvene strukture u Bosni nakon Žitvanskog mira, vojnoj reorganizaciji, konstruktivnim i destruktivnim namjesnicima u Bosni, emigraciji seoskog stanovništva usljed loših poreznih politika, pojavama pljački i drumskog razbojništva, hajdučkim i uskočkim grupama te posljedično tome o nesigurnosti puteva i privrede.

U drugom poglavlju (*Iz društvenog života Hercegovačkog sandžaka u prvoj polovini XVII stoljeća*), autor tretira administrativno uređenje sandžaka s naglaskom na poziciju i

ulogu sandžak-bega i kadija, posebno mostarskog kadije. Dio rukopisa posvećuje i vjerskim institucijama, posebno instituciji mostarskog muf-tije od druge polovine XVI stoljeća te uticaju i popularnosti halvetijskog derviškog reda kao i njegovih šejhova u urbanim centrima sandžaka. Dr. Tašlidža piše i o ulozi Pečke patrijaršije i vezi s pravoslavnim stanovništvom u Hercegovačkom sandžaku, ističući da je, za razliku od tradicionalno dobrih odnosa crkve s Istanbulom početkom XVII stoljeća, došlo i do zaokreta kursa patrijarha koji su učestvovali u antiosmanskim akcijama. Navodi podatke o obnovi jednog broja crkava i manastira na području sandžaka, zatim o stanju katoličkog življa te njihovoj ulozi, prije svih franjevaca, u vjerskim, ali i političkim prilikama u sandžaku te obnovi Makarske biskupije u XVII stoljeću koja je pored Trebinjske biskupije, predstavljala “bitnu novinu” za hercegovačke katolike. Također, tretira se i pokušaj potčinjavanja katoličkog klera i franjevaca od pravoslavne crkve.

Autor, nadalje, predstavlja i urbanu sliku sandžaka komparirajući srednjovjekovno nasljeđe i novi tip orijentalnog grada koji nastaje dolaskom Osmanlija te ističe urbana jezgra Foče, Tašlidže (Pljevalja) i Mostara

kao tri najrazvijenije sredine. Posebno piše o urbanom, obrazovnom, kulturnom i privrednom razvoju ova tri grada do polovine XVII stoljeća.

Dr. Taslidža potanko objašnjava i monetarnu politiku te vrste novca koji su bili u opticaju na osmanskome tržištu kao i promjene nastale u XVII stoljeću, a koje su dovodile osmanski ekonomski sistem u krizu. Donosi podatke o stanju u Hercegovačkom sandžaku u vezi s time, načinu na koji je devalvacija novca i općenito inflacija utjecala na stanje u timarskom sistemu i među tvrđavskim posadama. Piše i o primanjima osmanskih državnih službenika iz sektora administracije, uprave, vjere, sudstva i obrazovanja, odnosno uleme.

Treće, najopširnije i temeljno poglavlje knjige (*Privreda Hercegovačkog sandžaka u prvoj polovini XVII stoljeća*) sadrži historiografsku rekonstrukciju više pitanja. Najprije je riječ o trgovinskim odnosima u sandžaku koji su bili u sjeni općih osmansko-dubrovačkih odnosa. Autor ističe novske trgovce i njihovu kompromitirajuću ulogu u korist Dubrovačke republike. Piše o problemu uskočkih napada koji su zadesili sandžak intenzivno u prve dvije decenije XVII stoljeća i posljedica po lokalnu privredu kao i općenito o stanju nesigurnosti na hercego-

vačko-dubrovačkoj granici do sredine stoljeća koje je bilo na tankoj liniji između ozbiljnih sukoba i diplomatskog spuštanja tenzija. Zanimljiva je i skoro trodecenijska trakavica o pokušaju fomiranja sandžaka Konavle o kojoj autor iznosi zanimljive podatke. Navodi podatke o poljoprivrednom radu, položaju muslimanske i nemuslimanske raje, utjecaju migracija na privredu te o pogodnostima za razvoj i stanju stočarstva u osmanskoj Hercegovini i ulozi vlašskog stanovništva u tom kontekstu. Ističe se bogat stočni fond u tom kraju, u prvim decenijama XVII stoljeća. Kada je u pitanju zanatska djelatnost autor piše o mostarskim, fočanskim i pljevaljskim zanatima i zanatlijama koji su bili na vrhuncu svoga razvoja u XVI i XVII stoljeću. U prvom planu je kožarstvo od domaće sirovine, proizvodnja pištolja i pušaka te mlinarstvo.

Dr. Taslidža donosi podatke i o putnoj komunikaciji i tri važna regionalna drumska pravca kroz sandžak te *mostarskoj džadi* prema Sarajevu i *dubrovačkom drumu* bez kojih trgovina ne bi bila u toj mjeri zastupljena i razvijena kakvom je bilježe historijski izvori. Autor na veoma slikovit način opisuje način na koji se odvijala karavanska trgovina, objašnjavajući ulogu kiridžija i kramara u tom procesu kao

i opasnostima koje su prijetile trgovcima i karavanama za vrijeme putovanja do predviđene destinacije, navodeći konkretne slučajeve iz vremena o kojem piše. Također, zanimljiva je pozicija osmanskih i hercegovačkih trgovačkih interesa naspram obostrane negativne i netrpeljive percepcije koja je vladala između Dubrovačke i Mletačke Republike. To je do izražaja došlo posebno kod procesa otvaranja Splitske skele 1592. godine.

Sljedeća tema o kojoj autor iscrpno piše je institucija vakufa kao pokretača gradske privrede u segmentu stimulacije privrednog razvoja putem posebnih novčanih vakufa, kao što su vakuf Sinan-bega Boljanića, Mustafa-age iz Ljubinja, Silahdar Husein-paše iz Stoca, Derviš-paše Bajezidagića i Koski Mehmed-paša iz Mostara te mnogih drugih vakufa.

Autor piše i o “procvatu izvozne trgovine” analizirajući ulogu hercegovačkih trgovaca u izvoznoj trgovini, ekonomsko-trgovinskoj važnosti primorskih skela te ulozi osmanskih službenika emina, nazira i amaldara u tom procesu.

Na završnim stranicama rukopisa, dr. Faruk Taslidža objašnjava vrlo složenu poziciju osmanske Gabele te političke i ekonomske prilike koje su u i oko nje vladale do sredine XVII

stoljeća, s posebnim naglaskom na nesigurnost života i poslovanja te posljedicama zarazne bolesti na tom području. Ovu iscrpnu i vrijednu studiju autor završava donoseći podatke o proizvodnji i prodaji morske soli, sutorinskim i poljičkim morskim solanama, Makarskoj skeli, te o rudarskoj proizvodnji ističući čajničke rudnike željeza koji upravo početkom XVII stoljeća gube na onoj važnosti koju su imali u prethodnom periodu, što je bio specifikum bosanskog rudarstva u tom periodu.

Univerzitetski profesor dr. Faruk Taslidža, pišući ovu studiju na osnovu dostupnih izvora i stručne literature, sintetizira do sada poznate i manje poznate historijske podatke o društvenim i privrednim prilikama u Hercegovačkom sandžaku u prvoj polovini XVII stoljeća. I ovom knjigom, autor učvršćuje poziciju ozbiljnog istraživača i historičara bosanskohercegovačke prošlosti XVII stoljeća, produbljujući naša saznanja o temama i vremenskom periodu koji do sada nisu dobili zasluženu pažnju historiografije.

Vjerujem da će ovo štivo, pisano istančanim stilom koji ne opterećuje čitaoca, naići na opće zadovoljstvo stručne i šire čitalačke javnosti.

**Sedad Bešlija**